

SOCIOLOGIE CU REGELE DROMICHET

Extras din Anton Golopenția, *Opere complete, vol. I. Sociologie.*

București: Editura Enciclopedică, 2002

Vezi, la sfârșitul documentului, adnotarea din același volum, semnată de Sanda Golopenția.

În numărul trecut al acestei reviste Petre Pandrea a întreprins judecarea a ceea ce cuprinde [ca] „atitudine și gândire asupra societății” romanul *Comoara Regelui Dromichet*.

Cezar Petrescu a fost zugrăvit cu acest prilej, deși i se recunoșteau puțințe stilistice alese, ca un rural devenit burghez, plin de fereli și „abulic”, incapabil de a vedea trecerea spre forme de organizare socială noi. Iar cartea e socotită rod al „panicii ideologice și al lipsei de perspectivă a micii burghezii române”, expresie tipică a „paseismului reacționar”, și, nici pe departe opera „caracteristic neovalahă, care să pună în circulație, concentrat și ilustrativ, o regiune a Europei, cu istoria, oamenii și circumstanțele ei”.

Argumentarea ce sprijinește asprimea acestei judecăți numără un lanț destul de scurt de raționamente, întretăiat de lungi expuneri, sortite să exprime crezul criticului. „Oricine se ocupă de faptele sociale ia atitudine” (404), iar preocuparea de obște și nu de ins, sociologismul, opus estetismului, „derivă din poziția luptătoare a celor asupriți” (403). Cezar Petrescu însă are calități estetice și este pasiv descriptiv. Înfațișează, ce e drept, nodul gordian al realității sociale românești: țărănimea prinsă între „tipul administrativ, mica burghezie sămănătoristă și căpitanii capitaliști ai industriei” (408). Nu vrea să găsească însă, nici el, „al patrulea drum”, pe care România nu a apucat încă, spre a pune capăt experiențelor negative ale ultimei sute de ani a istoriei ei, care au fost și sunt: „păstrarea caracterului agrar, modernizarea pe baze burghez-naționale administrative și industrializarea sub auspiciile finanței internaționale” (408). Capitalismul, cu mecanismul lui compromis, incapabil de a dăruii creaturii „culturalizarea și otiumul necesar”, trebuie scos de pe zarea viitorului satelor. Nu însă „folosirea patrimoniului științific, tehnic și sufletesc al lumii moderne” (409). Căci „participarea la ritm nou însemnează participare la bucurii mai intense” (409). Cum „caracterul și relațiile omului sunt

determinate de cadrul economic“ trebuie să se purceadă cât mai degrabă la colectivizare și la industrializare, spre a izgoni „exploatarea capitalismului internațional“. Cezar Petrescu descrie, ce e drept amănunțit, transformările satului Piscul Voevodesei și amestecul factorului economic în realizarea lor. El are însă totuși prea multă simpatie pentru „culacul sublim“ Zaharia Duhu și pentru boierul Iloveanu ca să poată fi acceptat apologet al adevăratelor înnoiri. Chiar când „maltratează“ ciocoimea hrăpăreață a politicianului, însărcinat de afaceri, Emil Sava și a administratorului, și el „descurcăreț“, Săcară, e tot dincolo de barieră.

Gestul e nul și neîntâmpnat pentru criticul de care ne ocupăm. De vreme ce autorul „Regelui Dromichet“ e socotit dintru început scriitor burghez, „această acțiune însemnează a-și scoate ochii corb la corb“ (420). Ori așa ceva e nerezonabil (420) și deci faptul urmează a nu fi luat în seamă. Și, în concluzie, „Cezar Petrescu n-are comprehensiune reală pentru procesul istoric al burghezificării și industrializării României“ (419).

Mai pe scurt, Petre Pandrea este pentru transformarea completă și cât mai grabnică a satelor și pentru colectivizarea cât mai neîntârziată și a bunurilor și a repartiției. Iar capetele de vină găsite lui Cezar Petrescu sunt: întâi că vede numai schimbarea satelor dar nu o vrea cu patimă și apoi că își revarsă simpatia și asupra celor ce pier, fără a urmări vehement și trivial înălțarea și domnia unei anume pături, plin de ură grea pentru celelalte.

La fel de pătruși, ca și criticul pe care-l comentăm, de frumusețea neasemuită a multora din paginile *Comorii lui Dromichet* și de rezonanțele cuceritoare ale atitudinii de viață ce-i e încrustată, socotim totuși, tocmai dimpotrivă, că Cezar Petrescu are o înțelegere neasemuit de justă a transformărilor ce se desfășoară în satele românești. Mărturisim chiar credința noastră că acest roman, plămădit din intuiții de o rară ascuțime, cuprinde una din icoanele cele mai bogate și mai sugestive ale vieții rurale moldovene.

Atât întâmplările și împrejurările acestei vieți, așa cum poate fi cunoscută de cei ce se apropie cu simpatie de ea, cât și tot ceea ce s-a scris de cei preocupați de ființarea țărânimii întăresc această afirmație.

A răspunde tezelor furtunoase ale lui Petre Pandrea, cumpănind îndreptățirea lor, e aproape o datorie de conștiință pentru cei legați de viața satelor.

Trei sunt lucrurile ce credem că trebuie spuse cu acest prilej. Întâi, că faptul luării de atitudine, al deformării realității prin prisma clasei căreia îi aparține cel ce cunoaște, a cărui vădire constituie, fără îndoială, una din ultimele cuceriri ale sociologiei apusene, nu intervine decât în foarte mică măsură în împrejurările românești și că, astfel, redările obiective și a[le] vieții satelor sunt un lucru posibil în România. Apoi, că deosebirea de vederi între critic și autor nu decurge, de fapt,

din părtășia la clase sociale deosebite, cum susține Petre Pandrea, ci din antitetica aproape completă a atitudinilor lor de viață. Și, în sfârșit, că satul din *Comoara regelui Dromichet* e un sat care ființează poate undeva în Moldova de Jos, pe când țărănimea cu care operează Petre Pandrea e un simplu concept, cu nu mai mult de trei note („instinct sănătos de clasă“, dovedit în 1907; închegarea din „culaci“ și „sclavi valahi“ și împrejurarea că sunt masa a cărei deplasare alături de muncitorime poate singură aduce înscăunarea „socialismului integral“ al „vecinilor de la răsărit“).

La noi nu poate fi decât prea puțină vorbă despre perspective deosebite în interpretarea aceluiași întâmplări, după clasa socială căreia îi aparțin cei ce văd. Clasele sociale încă nici nu s-au ales în mod temeinic. Ceea ce s-a împlinit în Apus acum câteva veacuri se petrece aci în zilele noastre.

Boierimea s-a stins. Marea burghezie nu e încă decât la întâia generație, îi mai trăiesc întemeietorii. Funcționăria ieșită din păturile rurale e mândră de ascensiunea ei chiar și în vremea de privațiuni de acum. Muncitorii, pe jumătate rurali încă, au grădini în mahalalele și fundăturile în care stau, și se țin cu socoteala de a se întoarce înstăriți acasă, în satul lor. Nicăieri ceva hotărât, afară de pâlcurile muncitorești, crescute de pleiada „generoșilor“ pomenită de Petre Pandrea, și de conducătorii lor. Și, firește, de minoritari, cu proletariatul, mica burghezie, bogătașii și magnații lor.

O deformare a celor văzute prin felul de a privi al clasei de origină nu se produce la noi decât numai în cazul conducătorilor mișcării socialiste. N-a apărut însă nici la ei în mod firesc, ca mijloc de luptă, pentru a năruți tot ce au asupritorii, al unor înlănțuiți pe viață, în condiții de trai greu de îmbunătățit. La noi circulația între treptele sociale e prea din cale-afară de ușoară: un fel de ubicuitate socială e faptul obișnuit și aproape nimeni nu e legat prea mult de vreuna. De abia Petre Pandrea și câțiva alți vajnici, asemănători lui, văd printr-o perspectivă de frondă socialistă propriu-zisă.

De fapt, când Petre Pandrea, supărat de zăbovirile pline de omenie ale romancierului la felurite tragedii de oameni ce se sting, socotește că Cezar Petrescu privește prin prisma clasei burgheze, intervine o deosebire de structură.

Petre Pandrea e un făptuitor. O arată până și numele lui cu sonorități de lovitură într-o toacă de aramă. Făptuitorii însă nu sunt cei ce cunosc mai bine împrejurările pe care le mlădiează. Fapta reclamă concentrarea asupra acțiunii; știința în amănunt a lucrurilor, dimpotrivă, răcește toate pornirile. E poate soarta omenirii ca, dintre acei puțini ce se pot smulge din trepădatul vieții de toată ziua, aproape totdeauna cei în stare să vrea sunt străini de realitate și că cei ce îi sunt apropiați sunt neputincioși față de ea, prinși de evlavie pentru cursul întâmplărilor.

De-abia prin acest recurs la structura autorului ei poate fi înțeleasă critica lui Petre Pandrea, și desprinsă semnificația ei. Caracterele ei: obiectul imprecis, înfățișarea schematică, stilul când stângaci-doctoral când furtunos-năvalnic și formulările pătimașe, pot fi închegate într-o icoană unitară numai astfel.

E firesc ca Cezar Petrescu, un mare privitor înainte de toate, să fi ajuns judecat aspru de Petre Pandrea. Nici nu putea păți altfel cineva străbătut de tristețea specifică a cunoscătorului, — asemănătoare celei ce se trezește în cel ce privește cursul unei ape largi, ori drumetia zorită a norilor — odată căzut pradă dialecticii unuia dintre oamenii gândului piron, dușmani ai amănuntului, halucinați de viziunea țelului și orbi la orice este în afara lui.

Critica lui Petre Pandrea nu este, de fapt, critică în sensul tradițional, de judecare a modului în care o înfăptuire realizează cerințele unui canon obiectiv. Ci e descoperire, o dată mai mult, [a] propriei lui individualități, prilejuită de romanul *Comoara lui Dromichet*. Și cum cele două atitudini de viață, ajunse astfel față în față, sunt opuse aproape polar, și cum punțile de trecere între planurile cu totul deosebite pe care se desfășoară aceste vieți sunt puține, ceea ce face Petre Pandrea e, înainte de toate, un apel către cei ce îi seamănă. Pentru ei argumentarea lui e convingătoare; pentru ceilalți, pentru cei ce văd, ea rămâne în afara obiectului.

Romanul lui Cezar Petrescu redă cu măiestrie etapele schimbării satelor căzute în sfera de acțiune directă a mării industrii; iar argumentarea lui Petre Pandrea militează cu multă consecvență pentru o nouă organizare socială. Fiecare din aceste două producții își are prețul în sine; critica lui Petre Pandrea însă, deși e îndreptată împotriva *Comorii lui Dromichet*, n-are de a face, în esență, nicidecum cu acest roman. Orbii nu pot judeca pânzele celor ce văd. Iar făptuitorii, roboți numai țelului propus, nu au ascuțimea ochilor și agerimea simțirii celor ce știu să privească. Înfățișarea schimbărilor dorite de Petre Pandrea înăuntrul satului românesc nu poate constitui o critică a redării de o rară desăvârșire a schimbărilor unui anume sat românesc din *Comoara regelui Dromichet*. A-l critica pe Cezar Petrescu înseamnă, în cazul de față pentru Petre Pandrea, nu mai puțin decât a crede cu puțință o trântă, de pe un mal al unui râu, cu cineva care se bucură liniștit de grădina lui, pe cel[ăl]alt mal, nevrând nici să-l ia în seamă, necum să treacă la el.

Romanul *Comorii lui Dromichet* e, alături de *Ion* al lui Rebreanu, icoana literară cea mai cuprinzătoare și mai largă a vieții rurale românești. Toți cei ce au umblat sate multe, cu ochii deschiși, pot s-o mărturisească. Noi, din parte-ne, părtași ai cercetărilor întreprinse de Institutul Social Român, o spunem cu hotărâre.

Satele noastre, neștiute de multă lume a[lt]minteri decât ca niște îngrămădiri de case mici și proaste, ascunse sub coasta dealurilor, ce pot fi văzute din tren sau străbătute în goana mașinii, în gâgâit de găște speriate și în grohăit de porci

aproape călcați, și-au găsit în acest „Pisc al Voevodesei“, descris de Cezar Petrescu, un tâlmaci cuceritor pe lângă toți cei care citesc o carte.

Erou e, în *Comoara regelui Dromichet*, satul, cu întâmplările și schimbările lui. Zaharia Duhu, căutătorul comorii, scos mai în față, e doar rezonatorul, în a cărui sensibilitate subțiată din cale-afară prin singurătate, prind glas și răsunet tresăririle cele mai neștiute și mai neluate în seamă ale celor din Piscul Voevodesei.

Ființarea în afară de veac a satelor, prinse în perindarea, totdeauna aceeași a iernilor și a verilor, dinainte de năvala schimbărilor și răspândirea înnoirilor, primite pretutindenii, de voie de nevoie, după pătrunderea înăuntrul lor a căutătorilor de felurite comori ale pământului, și-au găsit în Cezar Petrescu cronicarul meșter, care le-a încheiat într-un mănunchi semnificativ.

Departate de a fi lipsit de „comprehensiunea pentru procesul istoric de burghezificare și de industrializare“ a societății românești, Cezar Petrescu a izbutit să înfățișeze, cu o rară desăvârșire, transformările repezi ale unui sat, pierdut într-o vale oarecare a Moldovei, în urma exploatării zăcămintelor petrolifere de pe întinderea lui. Adică, tocmai ceea ce a vrut.

Că aceste transformări pot fi interpretate în felurite chipuri și că li se pot dori ținte felurite e firesc. Nu mai e însă deloc firească procedarea lui Petre Pandrea, care judecă aspru acest roman, pentru că, descriind întâmplări așa cum s-au desfășurat și se desfășoară, contravine vederilor sale. O va recunoaște probabil și Petre Pandrea, care, desigur, n-a urmărit altceva decât să găsească chipul de a-și proclama răspicat convingerile, lucru care i-a reușit.

Nemuțumirile lui n-ar putea fi curmate însă decât printr-o războire cu însăși devenirea istorică.

SOCIOLOGIE CU REGELE DROMICHET

Publicat în „Azi“, an. II (1933), nr. 1 (ianuarie), p. 524–529.

A.G. răspunde la articolul cu același nume publicat de Petre Pandrea în „Azi“, an. I (1932), nr. 5 (noiembrie), p. 403–424. P. Pandrea reacționează, la rândul său, sub titlul *Replica* la textul lui A.G., în paginile aceluiași număr 1 al revistei pe 1933, în imediata lui continuare (p. 529–533).

În sumar, contribuțiile lui A.G. și P. Pandrea sunt semnalate în bloc: „Anton Golopenția și Petre Pandrea: *Problematika lui Cezar Petrescu* (p. 524–533)“.

În scrisoarea din 6.12.1932 adresată Ștefaniei Cristescu, A.G. menționează articolul de față, scriind: „O să duc acum scrisoarea ta la tramvai [tramvaiele aveau cutie postală în acei ani] și apoi o să revăd două articole ale mele, rod al străduințelor din câteva dimineți. Unul cu fraze lungi despre o expoziție de nuduri de o curățenie fără pereche, prea puțin cercetată, a lui Tache Soroceanu, și altul cu unele mai zorite, răspuns unei critici nelalocul ei a *Comorii Regelui Dromichet* a lui Cezar Petrescu. Jucării. Menite să-mi redea încrederea în puterea mea de a izbuti la nevoie și în atari întreprinderi“ (CMR, p. 76).

Articolul *Sociologie cu Regele Dromichet* al lui P. Pandrea debutează după cum urmează: „Atmosfera literelor române este saturată de estetism. Nu vom face cercetare estetică, în afară de câteva scurte indicații asupra tehnicii lui Cezar Petrescu, ci cercetare sociologică. [...] Estetismul a fost întotdeauna simptomul lașității de atitudine, golul sufletesc, intelectul sterp și poziția naturală a unei clase de rentieri, care n-are nici o semnificație generală raportată la totalitatea populației, agitată de alte probleme vitale și de alte aspirații. Firește că puturoșenia mintală, derivată din parazitism de clasă, își are cântecul ei“ (p. 403). Partea finală a articolului deschide o paranteză și enunță un verdict cu privire la care suntem, de acum, edificați:

Crimele istorice ale burgheziei în epocile de tranziție nu pot fi spălate cu toate apele mărilor și mirosul sângelui nevinovat nu poate fi eliminat de toate parfumurile Arabiei și ale d-lui François Coty. Noua formă socială are un alt respect pentru autonomia personalității umane. În epoca atât de grea de refacere economică a ramurilor producției generale, vecinii de la răsărit au dovedit o comprehensiune pentru epocile tranziției pe care ironia burgheză încearcă zadarnic să o subestimeze. În vremurile tehnicizării aparatul producției, burghezia a cerut maselor o muncă zilnică de 12 și 14 ore. Ceilalți au reglementat munca de 8 ore, cu toată cantitatea imensă de energie de care au nevoie. 8 ore muncă, 8 ore somn, 8 ore cultură sunt deziderate minime mereu realizate. Pentru cultură și distracție a spiritului (teatru, cinematograf, lectură, conferințe) orice călător în Rusia este obligat să declare, că nicăieri nu s-a făcut mai mult ca acolo. Ultimul cătun are aparatul său de radiofonie, pe când în burghezie și acest instrument comod de culturalizare și recreație continuă rămâne apanajul clasei dominante.

Dacă trecerea de la rural la urban sub burghezie a fost și rămâne un iad, aceste treceri istorice operate sub conducerea politică a Socialismului reprezintă faze mai ușoare și mai umane.

Modernizarea României sub stăpânirea burgheză se dovedește imposibilă. Bruma de realizări a fost făcută cu chinuri care întrec, probabil, pe cele aflate sub tălpile iadului. Nașterea României moderne în condițiuni de igienă ginecologică și de respect față de pacientă și făt nu poate avea loc decât sub conducerea proletariatului român sprijinit de țăranimea pauperizată și radicalizată.

Numai atunci se va naște — sau ținând seamă de aceste spasme — o veritabilă literatură socială, fără minciună și fără drapare (p. 424).

În *Replică* sunt adâncite aceleași idei, după cum o atestă pasajele care urmează, în care apar și referiri directe la A.G.:

În hambare se strâng toate bunățile lumii, iar pe stradă circulă strigoiul foametei. Molohul capitalist dă ordine servitorilor săi, pentru ca plebea să nu se atingă de lacătele hambarelor, producția să înceteze și numai după o perioadă de famină, când s-au scos în vânzare și ultimile zdrențe pentru Acumulare, după ce micșorarea salariilor a fost admisă, să redeschidă pentru o perioadă porțile muncii.

Crizele înainte de război au fost mai mult sau mai puțin periodice. După război s-au endemizat. Sistemul capitalist dă faliment pe toată linia și în toată lumea. Îl mai mențin numai dictaturile și armatele, adică forțe

în afară de producție. Valul de dictaturi fasciste acopăr cu un vâl de teroare pentru mase ultimele zvârcoliri ale unui sistem în agonie.

Cezar Petrescu și la rândul său Anton Golopenția privesc surâzători și fără reală comprehensiune această devenire istorică. E regretabil. Chiar din punctul de vedere al unei contemplații statistice unde se vrea suit ca într-un admirabil turn de ivoriu, [lui] Anton Golopenția îi scapă transformări esențiale în satul românesc de azi. Ultimele vești din Basarabia — consemnate de admirabilul Chirițescu Arva — ne vorbesc de obști cu tractoare din inițiativa țărănească (p. 531–532).

O discuție a problematicii unui roman cu trecutul, prezentul și viitorul Piscului Voevodesei ne duce la chestiuni de acută actualitate generală românească. După concepția materialismului istoric, orice operă literară este — între altele — o armă de luptă a clasei respective. *Comoara Regelui Dromichet* este o periculoasă armă a Reacțiunii din România. Cezar Petrescu și Anton Golopenția intră firesc la „Dreapta“ (p. 533).

Un punct de vedere asemănător cu cel exprimat de A.G. a prezentat, recenzând *Aurul negru*, Eugen Ionescu: „Nu rezistă veacurilor decât ceea ce este document“; și „D-nul Cezar Petrescu va rămâne în istoria literară pentru că, intuindu-ne bine epoca, opera d-sale literară este un document fidel, exact al României de astăzi. Lucrul acesta pe care-l spun cu ocazia *Aurului negru* (roman) recent apărut, îl spun însă cu privire la întreaga dumisale operă“ („Azi“, an. III, 1934, nr. 2, p. 163–164). A vorbit elogios despre articolul lui A.G. Dragoș Vrânceanu în *Un eveniment cultural*: „*Arhiva pentru știința și reforma socială*“, *Anul X*, nr. 1–4 („Curentul“, an. VI, 1933, nr. 1799, 4 februarie, p. 1–2).

**HANS FREYER: DIE POLITISCHE INSEL. EINE GESCHICHTE DER
UTOPIEN VON PLATON BIS ZUR GEGENWART
(INSULA POLITICĂ. O ISTORIE A UTOPIILOR DE LA PLATON
PÂNĂ ÎN ZILELE NOASTRE)**

Publicat în „Arhiva“, an. XV (1937), nr. 1–2 (ianuarie–iunie), p. 178, la rubrica *Recenzii*. Semnează recenzii în acest număr al „Arhivei“, alături de A.G., Al. Hallunga, Traian Herseni, Horia N. Lupan și Stanciu Stoian. În rubrica *Cronica* apare și textul lui A.G. intitulat *România de dincoace și dincolo de Carpați. O analiză germană a problemei „unificării sufletești“ a neamului românesc* (p. 218–223).

În cuprinsul recenziei, A.G. se referă la studiul complementar, apărut în același număr al „Arhivei“, al lui Hans Freyer: *Der Lebenswert der Utopie* (p. 121–128).